

БОГДАН Л. ДАБИЋ

СУФИКСАЛНА ИЗВОЂЕЊА КОД МУСЛИМАНСКИХ МУШКИХ ИМЕНА

Презиме казује припадност роду, па стога наши Муслимани често нису ни мијењали своје словенско презиме при преласку на ислам. Лично име је знак јединке као члана породице, члана друштва и средине. Помоћу личног имена често можемо установити језичку припадност и националну истоветност у а понекад и вјероисповијест његовог носиоца. (Тако је створена језичка могућност да Мујо може значити босанског Муслимана уопште, Иван може значити Руса уопште, а Тадеуш — Пољака уопште). Значај личног имена одавно је сагледан у народној традицији и филозофији, а и новија лингвистика поклања му дужну пажњу. У томе смислу наводи се каткад слједећи хадис, поставка из исламске традиције: »Ви ћете на судњем дану бити прозивани по вашим именима и *по именима ваших очева*, па зато надијевајте лијепа имена«. Дакле, важно је не само лично име већ и очево име. Стога неће бити случајно да Руси и Албанези и данас употребљавају »отчество« у директном обраћању, а такође и за неприсутна лица. Лингвисти не треба да мистификују горњу поставку цитираног хадиса, већ — напротив — њу ваља прецизирати и допунити. Наиме, такву важност лично име поприма тек *од тренутка кад се оно неком надјене*, а не да би оно имало само по себи такав значај. И стари Грци признавали су важност личном имену. Њихова филозофија учи нас да се човјек састоји: 1) из душе 2) из тијела 3) из личног имена. Савремена лингвистика и социологија признају такође значај личног имена, углавном у смислу да оно обиљежава човјека и грађанина као члана неке друштвене заједнице.

Носиоци нашег језика имају понајвише словенских личних имена, али је знатан број и оних која су нам дошла из туђих језика: из грчког и латинског; из турског, арапског и перзијског. Код словенских и хришћанских личних имена (календарских) не остаје се увијек при пуној форми личног имена, већ се прибјегава даљњем извођењу имена: то су обично имена одмила, али могу се деривацијом изразити и друге какве нијансе. Међутим, увијек се ради о извођењима са нијансом субјективне процјене. Тако *Милован* постаје *Миле*, *Доброслав* постаје *Добро*, *Богдан* постаје *Бојан* или *Бојо*, *Владимир* постаје

Владан и сл. Овај се обичај касније пренио са словенских (домаћих) имена и на калкирана имена: *Богољуб* постаје *Бого*, *Божидар* постаје *Божо*. Овим процесом обухваћена су и позајмљена грчко-латинска имена: *Тодор* постаје *Тодо*, *Глигорије* постаје *Глишо*, *Антоније* постаје *Анто*, *Максимилијан* се трансформисао у *Максо*.

Занимљиво је да код наших Муслимана готово уопште нема калкираних имена, што доказује да наши Муслимани никад нису масовно знали ни говорили турски језик, а још мање су знали и говорили перзијски и арапски. Због чега се прибјегава именима одмила и уопште даљим извођењима од основне форме личног имена? Због тога да се исказа субјективан и емоционалан однос према драгој и блиској особи, да се изрази тешоће и благонаклоност. Осим тога, тиме се постиже и извесно растерећење фонетичке супстанције: ријеч често постаје краћа и експедитивнија у томе процесу. А људи имају наглашену потребу да бар код куће, у присној атмосфери, избјегну званичност. Словенски језици особито су склони творби деминутива и именâ одмила (наш језик је у томе нешто умјеренији од осталих словенских језика). Поменута тенденција јаче је изражена у македонском, бугарском и руском језику. Тако, на примјер, сва она имена што их тако често сусрећемо код Македонаца — заправо су хипокористике које су се осамосталиле и отргнуле се од пуног имена: *Коле*, *Гоце*, *Столе* . . . Таква се имена и у сх. језику каткад откину од свога основног и исходишног облика, па се онда дешава да је неком име *Глишо*, *Којо*, *Ђуро*, а другима — *Глигорије*, *Коста*, *Георгије* . . . Раније су православни свештеници ограничавали ту појаву и дозвољавали су да се у *крштеницу* уписује само пуно име, хришћанско или словенско. Многи носиоци нашег језика доживљавају нпр. име *Бранкица* као опциононалну творбу, а не као пуно име.

Слично се дешавало и са муслиманским именима код носилаца нашег језика. Ваља одмах рећи да су се и та имена врло добро прилагодила творбеном и морфолошком систему српскохрватског језика. Другачије речено, и муслиманска имена брзо су се славизирала у смислу уобличавања њиховог Номинатива једнине. Овоме је припомогло и то што су се у томе процесу адаптације многа гломазна оријентална имена скратила и тиме постала лакша и експедитивнија у фонетичком погледу: *Рамадан* постаје *Рамо*, *Мухамед* постаје *Мухо*, *Демалудин* постаје *Демо* итд. Ова језичка појава, хипокористично скраћивање пуних муслиманских имена у српскохрватском језику, запела је за око још Евлији Челебији, па ју је он регистровао у својим путним биљешкама. То нам може послужити за сигурно датирање поменутог језичког процеса, што не значи да он није почео и раније. Напротив, врло је вјероватно да је таква адаптација раније започета.

О фонетичкој и морфолошкој адаптацији оријенталних имена код наших Муслимана више могу казати наши оријента-

листи. Међутим, и ми слависти компетентни смо да опишемо њихово понашање у савременом сх. језику. Ово због тога што су та имена, као називни облици, постала чињенице нашег матерњег језика, па је њихово нормативно понашање у дјелокругу сербокроатистике, а не у некој другој надлежности. Муслиманска имена у свему се подвргавају важећим законитостима нашег језика, а само на нивоу правописа може да буде неких одступања од онога што је малочас речено. Размотримо сада творбене поступке и начине извођења муслиманских мушких имена, без обзира да ли је ријеч о правим хипокористикама или не. Одмах да кажемо, у процесу адаптације оријенталних имена у нашем језику сусрећемо све оне начине и моделе који су већ били примљени раније — у словенским и хришћанским (грчко-латинским) именима носилаца нашег језика. Размотрићемо творбено извођење муслиманских имена према карактеристичним завршцима у исходишном облику, тј. у Номинативу једине.

1. ЗАВРШЕТАК НА -О

По моделу *Анто, Перо, Васо, Мато, Глишо, Којо*... уобличен је и највећи број извођења код муслиманских имена. Навешћемо нека од њих по абecedном реду: *Ахмо, Авдо, Аљо, Бахро, Бећо; Ђамо, Ђемо; Дерво, Дурмо; Џафо, Џемо; Фахро, Фејзо; Гано; Хасо, Хамдо, Химзо, Хилмо, Хусо; Ибро, Исо, Изо; Кахро, Кемо; Лутво; Махо, Мехо, Мухо; Нецо, Нухо, Нумо; Омо, Осмо; Рахмо, Рамо, Решо; Садо, Судо, Смајо; Шефко, Шемсо, Шукро; Тацо; Туфо; Вејсо; Зарфо, Зулфо*... Међу наведеним именима разазнају се подтипови на -ЈО и на -ЈЉО: *Мујо, Сејо* на једној страни, а на другој — *Аљо, Суљо* и сл. Модели за такве творбе већ су постојали у нашем језику прије примања ислама, на примјер *Лујо, Којо*, на једној страни, а на другој — *Вељо* и сл. Још би ваљало констатовати да у наведеним муслиманским именима сусрећемо и »окрњене типове«, тј. такве који садрже само завршни дио пуног имена, а не његов корјенски дио. Таква су имена: *Хамо* од *Мухамед*, *Судо* од *Месуд*, *Зиро* од *Незир*. За овакву творбу имамо модел и у нашим словенским именима: *Бодо* од *Слободан* и сл.

2. ПОМОЋУ ЗАВРШЕТКА НА -КО

За овај тип извођења Муслимани нашег језика имали су модел у већ постојећим именима словенског поријекла, као што су: *Недјељко, Славко, Рајко, Здравко, Жарко*... а такође и у календарским именима грчко-латинског поријекла, као што су: *Танаско, Иванко* и сл. Иначе тип именâ на -КО наслања се на имена која се завршавају на -О. Почетни стимуланс могла су

дати она извођења гдје је у типу на -О био *садржан у коријену* сугласник -К-. Ово важи и за муслиманска имена типа: *Фајко, Фико, Намко, Шефко* и сл. Сва четири наведена имена имају у своје пуном облику сугласник -К- у коријену. А тек касније, из оваквих имена *излучио се формант* -КО; он се затим осамосталио, па смо онда добили имена као што су: *Фуко, од Фуад, Халко од Халил, Хаско од Хасан, Хуско од Хусеин, Неско од Незир, Нурко од Нурија, Рушко од Рушид, Салко од Салих, Тајко од Тајиб, Зајко од Заим, Зулко или Зуко од Зулфикар*. У разматраним именима као да се назиру подтипови на -ШКО и на -ЧКО. Таква су имена *Алечко и Мешко* (упореди сличне творбе код словенских имена *Вучко и Величко*, а у народној пјесми и *Балачко*). Тај тип није особито продуктиван, али се добро очувао у презименима, нпр. *Алечковић*. Осим тога, елеменат -К- каткад се удружи са суфиксом -АН-, па тако добијамо завршетак -КАН. То имамо у именима: *Мујкан, Суљкан, Салкан, Малкан* и сл. И овај модел већ је затечен у словенским именима носилаца сх. језика, на примјер у таквим као што су: *Мићан, Славкан* и сл. За такво извођење муслиманских имена одлучан је био тип *Салкан*, јер он има -К- у коријену. Понекад разматрани завршетак поприми форму -УКАН: *Дукан, Пашукан* и сл.

Деклинација изведеница на -КО зависи углавном од акцента. Ако је у Номинативу једнине силазан акценат, таква имена мијењају се по мушкој промјени — на читавом подручју нашега језика: *Хаско, Хаска, Хаску*... Међутим, ако је у Ном. једн. дуги узлазни акценат, онда имамо два модела за промјену таквих имена: у Црној Гори, у Источној Босни и Источној Херцеговини — и под овим акцентом — таква се имена мијењају по мушкој промјени: *Салко* је отишао; *Од Салка* смо сазнали; *Салку* смо писали итд. У средишњој Босни таква имена мијењају се по женској деклинацији: *Од Салке* смо сазнали; *Салки* смо писали итд. У граду Сарајеву иде се још даље, па се оваква промјена преноси и на словенска имена, па ће се рећи: *Сазнао сам то од Вељке, Здравке*... Имамо чак званичан натпис (јавни) *Улица Вељке Чубриловића*.

3. ПОМОЋУ ЗАВРШЕТКА -ИЋ

Оваквим извођењем настала су имена *Авдић, Ахмић, Незирић, Малић* и нека друга. Ово је доста риједак тип у извођењу муслиманских мушких имена. Из овог малог списка могло би се елиминисати име *Малић*, јер се оно може схватити као фонетизам од имена *Малик* (турско и грчко умекшано К најчешће се у сх. језику замјењује са нашим Ћ: упореди дублете *Шакир/Шаћир, Киро/Ћиро*). Овдје нам ваља напоменути да нека од овако начињених имена често имају нијансу пежоративног (презривог) набоја, па се као таква не би могла сврстати у

ову скупину. Такво је име *Незирић* и нека друга. Овакав творбени поступак заступљен је и у хришћанским именима, на примјер *Лазарић* и нека друга. Ситуација муслиманских имена с оваквим завршетком хармонише са стањем словенских имена код Срба и Црногораца. И тамо је модел извођења на -ИЋ врло риједак и мало је продуктиван. Навешћемо нека имена из те скупине: *Милић*, *Драгић*, *Вукић*, *Ристић* (у народној пјесми и Вулић), а код Црногораца још *Савић* и *Батрић*.

4. ПОМОЋУ ЗАВРШЕТКА -ИН

По томе моделу начињена су сљедећа имена: *Салчин* од *Салко*, *Мујчин* од *Мујо* и нека друга. Према томе, ова су извођења заправо творбе другог степена, јер су та имена изведена од готових изведеница. Елеменат -Ч- могао се у оваквим именима излучити из корјенскога -К-, дакле фонетичким путем. То нам се чини још увјерљивијим ако се позовемо и на сличне формације од словенских имена код носилаца нашег језика: *Здравчин* од *Здравко*, *Славчин* од *Славко* и сл. Блиске су овоме и формације типа: *Горчин*, *Дојчин* и сл.

5. ПОМОЋУ ЗАВРШЕТКА -ИЦА

На овај начин добили смо сљедећа муслиманска изведена имена: *Агица*, *Ахмица*, *Бећица*, *Хусица*, *Кемица*, *Ибрица*, *Мехица*, *Омерица*, *Салкица*, *Нурица*, *Хакица* (упореди хришћанска имена *Илица*, *Лазича* и сл.). И ова скупина муслиманских имена често има пежоративног (презривог) набоја, бар у неким изведеницама. Упореди хришћанско име *Стјепица* са изразитом пејоративном обојеношћу. Мислим да су оваква извођења настала понајприје код оних муслиманских имена која се у својој изходној форми завршавају на -А: *Мустафа*, *Муса*, па онда *Мустафица*, *Муџица* и сл.

6. ПОМОЋУ ЗАВРШЕТКА -Е

Овај модел је доста добро заступљен, али је он регионално ограничен. Такво извођење имамо у сљедећим муслиманским именима: *Але*, *Хасе*, *Хусе*, *Мусте*, *Суне*, *Тале* и сл. Наведени модел није подједнако заступљен у свима говорима гдје живе Муслимани нашег језика; а у неким крајевима он уопште није заступљен. Најживљи је у Босанској Крајини, а у Цазинској крајини он доминира. Ту он има дуги узлазни акценат, а карактеристично је да је исти овај начин творбе примијењен у Цазинској крајини и на извођење *женских* муслиманских име-

на: *Кѹне* од *Хајкуна*, *Фáте* од *Фатима* и сл. Може бити да је и ово припомогло да се мушка имена, овако начињена, мијењају по женској деклинацији. Њихов Генитив завршава се на -Е, тако да се овај облик разликује од Номинатива само дужином самогласника Е. Према томе, промјена оваквих формација мушког рода слаже се у потпуности са моделом: *Анте*, *Антѐ*... *Мáте*, *Мáтѐ*, који влада у југозападним крајевима нашега језика. У средишњој Босни овакав тип извођења муслиманских имена реализује се обично под силазним акцентом (па било то \backslash или \wedge). У томе случају деклинира се као *пѝле/пѝлета* или *чáвче/чáвчета*. Тако би се мијењало *Сáле/Сáлета/Сáлету*... *Сѹле/Сѹлета/Сѹлету*/... *Тáле/Тáлета/Тáлету* и сл. Овако је бар у граду Сарајеву и у варошима средишње Босне.

7. ПОМОЋУ ЗАВРШЕТКА -А

Овакав начин извођења двосложних муслиманских имена понајвише је својствен мостарској говорној средини, а сусреће се и другдје, али у знатно мањем обиму. У мостарској говорној средини овај поступак захватио је и словенска имена код Срба и Хрвата, док је у средишњој Босни само мањи број словенских имена начињен по томе обрасцу. Таква су имена: *Сáва*, *Јѡја*, *Глѝша*, *Ђѡка* (акцент ове формације увијек је кратки силазни, без обзира јесу ли то муслиманска имена или су словенска). Навешћемо нека муслиманска имена која су начињена по томе моделу: *Цѐма*, *Хáма*, *Ома*, *Зáја*, итд. Све ове формације, дабоме, деклинирају се по женској промјени. Код муслиманских имена из ове скупине оцртава се и подтип са завршетком -ИЈА// -ЛИЈА. Овај подтип може се објаснити овако: из онога броја *пуних* муслиманских имена која се уобличена помоћу наведених завршетка — они су пренесени на имена одмила и тамо су зазвучали као прави форманти за хипокористике. Најприје су оваква извођења настала накнадним уобличавањем на нашем тлу: *Сабрија*, *Хакија*, *Алија* према изворноме *Сабри*, *Хаки*, *Али*, *Кадри* и сл. Да је ово тачно — доказује нам отпадање нашега завршетка -ИЈА кад уз име стоји нека турска титула, нпр. *Али-паша*, *Кадри-бег* и сл. Завршетак -А већ је постојао раније у словенским и хришћанским именима грчко-латинског поријекла. То нам показују имена: *Исаија*, *Илија*, *Остоја*, *Никола*, *Страхиња*, *Реља* и многа друга. Погрешно би било мислити да формант -ИЈА// -ЛИЈА има увијек хипокористичан смисао у изведеним муслиманским именима. Не, такво значење он има само у неким именима. На примјер, у именима: *Аганлија*, *Авдија*, *Мемија*, *Месудија* — сигурно је да поменути завршетак има хипокористично значење.

8. ПОМОЋУ ЗАВРШЕТКА -АН

Овај модел затечен је већ код словенских имена у српско-хрватском језику, као што су: *Владан, Видан, Рџстан, Саван, Збран, Ѓоран* и многа друга. Он је доста добро заступљен и у извођењу муслиманских имена, нпр.: *Аган, Дукан, Авдан; Бећан, Беган; Фадлан, Хаџан, Хрустан; Ибран, Малкан, Механ* (упореди презиме *Механовић*); *Мујан, Муртезан, Нухан; Пашан; Салкан, Шећан, Зајкан, Зукан*... Овакве творбе код муслиманских имена могле су бити подупрте завршецима пуних имена, као што су: *Хасан, Кенан, Џанан* и многа друга. А онда се, у даљем развоју модела, излучио формант -АН по некоме сазвучју, фонетичком и морфолошком.

9. ПОМОЋУ ЕЛЕМЕНТА -Ш

Овај елемент се не реализује сам, већ увијек удружен с неким другим формантом, а обавезно с вокалима А и У. Такав модел сусрећемо у именима типа: *Агуш, Ахмаш, Ахметаш* (упореди презиме *Ахметашевић*), затим *Аљуш, Машо, Мешо* итд. Занимљиво је да се овај формант појавио још у прасловенско вријеме (доказ за то јесте чување елемента Х умјесто Ш нпр. у руском језику). Имамо га у словенским именима: *Синиша, Небојша, Станиша*... а заступљен је и у адаптираном грчко-латинском имену *Томаш* (упореди презиме *Томашевић* код Срба и Хрвата).

Што се тиче деклинације изведених муслиманских имена (уопште), недоумице су исте као и при деклинирању словенских и хришћанских имена код носилаца нашег језика, кад су у питању имена одмила за мушки род или њима сличне формације. Све зависи од акцента у Номинативу једнине, а осим тога заступљена је и регионална распоређеност. Постоје углавном два модела који нам се нуде у томе смислу. Један од њих можемо условно назвати *војвођанским*, а други *црногорским*. Оба ова модела одликују се граматичком логичношћу, боље речено системношћу. Војвођани ће већ у Номинативу имати женски завршетак -А у овако начињеним именима: *Ђура, Пера, Влада*, па је разумљиво само по себи да ће читава деклинација ићи по женској линији (тип *Милица, Фатима*). Ако би какви Муслимани са именима *Мустафа, Мехмед* живјели у војвођанској средини, они би постали *Мџја, Мџа* и сл. Црногорци ће у Номинативу једнине имати завршетак -О: *Ђуро, Пџо*, па ће им онда читава промјена ићи по мушкој линији. Као што кажу: *Јанка, Марка*..., тако ће казати (боље рећи: деклинирати) не само *Ђура, Пера* већ и *Ибра, Мџа* и сл. Међутим, у средишњој Босни имамо једну промјену оваквих имена која је граматички »нелогична»: Номинатив је *мушки*, а сва остала падежна парадигма је *женска*.

Теоријски испада да би се оваква промјена могла добити укрштањем војвођанске и црногорске. Разумије се, природна еволуција наших дијалеката није морала ићи тим путем, већ је могла настати и другачије. Међутим, овај граматички »нелогични« модел деклинирања је најбоље заступљен у нашем књижевном језику, а поготово у босанским говорима. Тиме му је — због добре заступљености — аутоматски признат и статус нормативне правилности. У Источној Босни, у Источној Херцеговини и Црној Гори — у употреби је »црногорски« модел деклинирања муслиманских имена: Наши Муслимани из Билећкога краја или из Фочанскога краја рећи ће: »Чуо сам то од *Меха*, од *Ибра*«, »Поздрави ми *Салка*, *Халка*« и сл. Оваква промјена је граматички логичнија, али у средишњој Босни и у граду Сарајеву она звучи необично. Стога нема изгледа да ће овдје бити примљена, али немамо ни довољно разлога да је огласимо нормативно неправилном. Дакле, у смислу граматичке норме оба начина деклинирања — једнако су добри и правилни, па их треба његовати и препоручити.

ЛИЧНЫЕ ИМЕНА ЮГОСЛАВСКИХ МУСУЛЬМАН

РЕЗЮМЕ

На протяжении нескольких столетий в наших краях проходила интенсивная исламизация славянского населения, примерно с 15 по 19 столетие. В результате этого процесса на Балканском полуострове появились личные имена неславянского происхождения, по большей части арабские, персидские и турецкие. У югославских мусульман лишь изредка представлены славянские личные имена.

Этот процесс перенимания чужих личных имён балканскими славянами обнаруживается у нас ещё раньше: в связи с христианизацией южных славян у нас стали давать детям имена греческие и латинские.

Автор рассматривает морфологическую адаптацию и приёмы словообразования мусульманских имён (мужских) у носителей сербохорватского языка. Он пришёл к выводу, что мусульманские личные имена в основном хорошо приспособились системе склонений в сербохорватском языке и не представляют никаких трудностей. Тут мы встречаем почти все те приёмы словообразования, какие мы раньше застали у личных имён славянского происхождения, а несколько позже у имён греко-латинского происхождения.